

Tell-urile civilizației Gumelnița

Constantin Haită
Muzeul Național de Istorie a României
Institutul de Studii Avansate pentru
Cultura și Civilizația Levantului
costel_haita@yahoo.com

Acest termen *tell*, utilizat pe larg în literatura arheologică, este de proveniență arabă și se traduce prin „movilă”, tipul specific de așezare preistorică, fiind cunoscut îndeosebi în Orientul Apropiat, dar și în Anatolia și zona central-estică a Bulgariei. În țara noastră, putem spune că aceste așezări sunt caracteristice culturii eneolitice Gumelnița, fiind întâlnite în diferite zone din sud-estul României cu denumiri ca: *movilă, măgură, gorgan, popină, grădiște, cetate* sau *cetățuie*.

După cum vă este binecunoscut, cultura Cucuteni-Tripolie este una dintre cele mai importante culturi preistorice, ce ocupă un areal vast alcătuit din teritorii actuale ale Moldovei, Republicii Moldova și Ucrainei. Gumelnița poate fi considerată, în egală măsură, una dintre cele mai strălucite forme ale manifestării culturale din preistorie de pe teritoriul țării noastre, alături de celelalte culturile contemporane, Cucuteni – în Moldova, Petrești – în Transilvania, Românești-Tiszapolgár – în zone din Banat, Crișana și Transilvania. Poate fi descrisă, de asemenea, ca o civilizație înfloritoare, dacă avem în vedere întreaga viață materială, dar și spirituală.

Toate aceste culturi menționate sunt încadrate cronologic în perioada eneolitică (lat. *aeneus*, aramă) sau calcolitică (gr. *khalkes*, cupru), în a doua parte a mileniului V a.Chr., respectiv într-un interval situat între 6500 și 5800 de ani înainte de prezent.

Așezările atribuite culturii Gumelnița, dezvoltată pe fondul culturii Boian, pe întreg teritoriul actual al Munteniei și Dobrogei, iar în Oltenia având specificul local al culturii Sălcuța, sunt adevărate movile antropice cu formă circulară sau ovală, cu diametre între 50 și aproape 200 m, ale căror depuneri antropice pot atinge o grosime de până la 12 m, precum în

cazul celei de la Hârșova. Desigur că, de cele mai multe ori, înălțimea lor relativă la terenul înconjurător este mult mai mare, fiind amplasate pe mici proeminențe ale reliefului.

Este larg cunoscut faptul că râurile au constituit în preistorie adevărate axe de dezvoltare a așezărilor. *Tell*-urile sunt și ele situate în lungul principalelor cursuri de apă, în cazul nostru, al principalilor afluenți stânga (pentru Muntenia) sau dreapta (în Dobrogea) ai Dunării, al lacurilor și canalelor din zonele inundabile ale fluviului, cum sunt Balta Ialomiței sau Delta Dunării, precum și în zona litorală a Mării Negre.

Ca să definim încadrarea lor în peisaj, din punct de vedere geomorfologic, putem spune că *tell*-urile sunt poziționate pe marginea teraselor înalte, pe promontorii sau martori de eroziune ai acestora (Fig. 1), pe marginea teraselor joase, pe malul lacurilor, pe mici insule ale acestora sau chiar pe mici grinduri, situate în lunca inundabilă.

Fig. 1. Imagine a unei așezări de tip *tell*, amplasată pe un martor de eroziune (popină).

Ceea ce putem recunoaște în prezent ca așezări de tip *tell* reprezintă rezultatul unor locuiri îndelungate, pe același amplasament, delimitat de zona exterioară fie simbolic, prin palisade sau șanțuri, fie prin structuri de delimitare complexe, alcătuite din șanț, val și palisadă, ce au fost interpretate în trecut ca lucrări cu caracter defensiv, deși nu există dovezi ale unor posibile conflicte. Delimitarea zonei din interiorul așezării este mai cu seamă simbolică, iar spațiul locuit este bine structurat. Acesta este constituit în primul rând din locuințe, conservate până în zilele noastre incendiate sau neincendiate, zonele de circulație

(pasaj) dintre acestea și zonele dedicate depozitării resturilor menajere. Alături de acestea, au mai fost observate structuri anexe, vetre exterioare, gropi.

Principalul material de construcție utilizat este chirpiciul, un material preparat prin amestec de sedimente fine (foarte frecvent utilizat fiind „lutul” din depozitele de *loess*) cu diferite materiale vegetale (paie, pleavă, stuf, chiar coprolite de erbivore).

Structura de rezistență a locuinței era alcătuită din pari (adesea fixați în șanțuri de fundație) și elemente orizontale, sub forma unei împletituri de lemn, realizată din ramuri de copaci, stuf sau trunchiuri de arbuști, în funcție de materialul disponibil în zonă. După ce pereții erau ridicați, aceștia erau lutuiți cu chirpici fin, obținându-se un fel de tencuială cu grosime centimetrică, atât în interior, cât și la exterior. Ulterior, se realiza o ultimă etapă de amenajare, reprezentată prin lutuiești foarte fine, cu grosime milimetrică, din sediment fin sau amestec cu coprolite de erbivore. Podeaua locuinței era realizată din aceleași tipuri de materiale (Fig. 2), aplicate peste un strat de amenajare sau nivelare, constituit din lut și nisip sau materiale cu duritate mai mare, respectiv granule de chirpici ars și fragmente ceramice sau chiar fragmente de calcar.

Fig. 2. Niveluri succesive de podea conservate într-o locuință neincendiată (*după D. Popovici, Y. Rialland, 1996, cu modificări*).

Chiar dacă nu avem dovezi asupra mobilierului de lemn, care nu s-a conservat, există informații asupra faptului că spațiul din interiorul locuințelor era bine organizat. Adesea cu

două camere, separate printr-un perete interior inițial sau adăugat ulterior, cu vatră sau cuptor în unul dintre colțurile fiecăreia, locuințele cercetate în *tell*-uri includeau, alături de zona de preparare a hranei din vecinătatea structurii de combustie, spații de circulație foarte bine compactate și spații destinate odihnei, acestea din urmă fiind amenajate cu piei de animale sau rogojini realizate din stuf, paie sau chiar frunze sau scoarță de copac. Foarte interesant este și faptul că spațiile din interiorul locuințelor erau bine întreținute, atât prin amenajarea continuă cu lutuiele și cuverturi, cât și prin dispunerea sistematică a deșeurilor menajere în spațiul exterior locuinței destinat acestora (Fig. 3).

Fig. 3. Platforma de lemn a unei locuințe neincendiate și imaginea profilului stratigrafic (după D. Popovici, Y. Rialland, 1996, cu modificări).

Foarte probabil, aceste locuințe corespundeau unei generații, prin activitățile constructive și de amenajare continuă realizându-se, în timp, succesiuni de podele groase de zeci de centimetri (chiar până la 0.5 m) și pereți solizi, ce includeau o mare cantitate de materiale de construcție. După cum sugerează machetele de locuințe realizate din lut, acoperișul era „în două ape”, foarte probabil din stuf, după cum ne indică și cenușa fină depusă pe podeaua locuințelor incendiate.

În foarte multe situații, locuințele erau incendiate, intenționat sau accidental – din cauze naturale. Deși pusă în discuție în numeroase rânduri, incendierea intenționată, ce ar fi

avut loc în urma unor conflicte, este astăzi o explicație mai puțin plauzibilă, cel mai probabil fiind vorba de o incendiere intenționată realizată de însăși comunitatea *satului eneolitic*, fie în scop sanitar, fie în contextul unui ritual cu semnificații importante. Chirpiciul ars, ca și nivelurile de arsură din vetre și cuptoare, au reprezentat, cu siguranță, elemente încărcate de puterea simbolică a continuității și tradiției. În foarte multe cazuri, așezările de tip *tell*, abandonate o perioadă, sunt reocupate, în multe situații chiar pe același amplasament.

Atunci când distrugerea locuințelor are loc prin incendiere, aceasta include și o abandonare a întregului inventar, ce se regăsește astăzi printre blocurile și fragmentele de chirpici ars și cărbune de lemn sau stuf. În cazul locuințelor neincendiate, ce au o pondere aproximativ egală, deși unele *tell*-uri includ niveluri cu locuințe incendiate în totalitate, „mobilierul casnic” este recuperat. Uneori, se poate observa o etapă de abandon a locuinței, când pereții se degradează și unele elemente din structura de lemn sunt recuperate. Prăbușirea locuinței poate fi urmată de o altă etapă de abandonare a zonei, spațiul devenind o zonă de acumulare a deșeurilor menajere, ce putea fi utilizată de una sau mai multe locuințe învecinate. Ulterior distrugerii, se realizează o nivelare, eventual o amenajare prin depunerea unor sedimente sau fragmente de rocă sau de chirpici ars menționate, o altă locuință urmând a fi construită. Prin această activitate continuă, realizată în etape diferite de la o zonă la alta, păstrându-se, însă, într-o oarecare măsură, „planul” inițial, movila se înalță, individualizându-se din ce în ce mai bine în spațiul înconjurător.

Inventarul arheologic descoperit în locuințe, dar și în alte zone din cadrul sitului, este deosebit de divers și de bogat. Alături de vase ceramice, multe dintre ele frumos decorate sau pictate, cu grafit sau cu roșu și alb, reprezentări antropomorfe sau zoomorfe, realizate din lut sau din os, sunt descoperite numeroase tipuri de obiecte corespunzătoare activităților umane desfășurate în sit, pe terenurile agricole sau la vânătoare: unelte de silex (cioplite) și alte tipuri de roci (șlefuite), unelte de os și corn, podoabe de scoici, piatră sau os, chiar și piese de metal (aur și cupru). Deșeurile menajere conțin numeroase fragmente de oase de pești și de mamifere, cochilii de scoici sau melci, cenușă și cărbune, fragmente ceramice și de lut, chirpici și piatră.

Putem spune că finalul acestei manifestări culturale este marcat, dacă nu chiar determinat, de pătrunderea unor comunități ce își au originea în stepile nord-pontice și aduc cu ele un alt mod de viață și alte valori din evoluția speciei umane: calul domesticit, bronzul (aliaj cu staniu al cuprului, în scopul creșterii durtății), chiar și o ierarhie socială în jurul unor căpetenii războinice, ce purtau elemente simbolice precum sceptrul, ca însemn al puterii, și înmormântările sub formă de tumul. Epoca bronzului, aceasta care urmează eneoliticului

final, este caracterizată în etapa sa timpurie prin așezări simple, majoritatea deschise (nefortificate), situate în zone de dealuri, chiar montane, pe terase, uneori amenajate, dar și la câmpie, la marginea văilor, având în general un singur nivel de locuire, comunitățile fiind într-o permanentă mișcare, spre deosebire de stabilitatea remarcabilă a predecesorilor lor.

Bibliografie selectivă

- Bălășescu A., Radu V., Moise D., 2005. *Omul și mediul animal între milenii VII-IV î.e.n. la Dunărea de Jos*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.
- Dumitrescu Vl., Bolomey Al., Mogoșanu Fl., 1983. *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Haită C., 2003. *Sedimentologie și Micromorfologie. Aplicații în Arheologie*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.
- Marinescu-Bîlcu S., 2001. *Cultura Gumelnița*, în S. Marinescu-Bîlcu (coord.), *O civilizație necunoscută: Gumelnița*, cIMeC, Institutul de Memorie Culturală, CD-ROM.
- Micu C., Maillé M., 2005. *Entre Danube et montagne Macin: La communauté Gumelnița de Luncavița-Cetațuia*, <http://perso.wanadoo.fr/micu.maillage/monsiteweb/index.html>, consultat în data de 20.03.2020.
- Petrescu-Dîmbovița M., 2001. *Eneoliticul timpuriu; Eneoliticul dezvoltat*, în M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, vol I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, Editura Enciclopedică, București.
- Popovici D., Bălășescu A., Haită C., Radu V., Tomescu A.M.F., Tomescu I., 2002. *Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode și tehnici*, Muzeul Național de Istorie a României, Biblioteca Muzeului Național, Seria Cercetări Pluridisciplinare, III, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.
- Popovici D., Riolland Y. (coord.), 1996. *Viața pe malul Dunării acum 6500 ani. Expoziție româno-franceză 1996-1997*, Caisse nationale des monuments et des sites, Paris.
- Voinea V., 2001. *Cultura Gumelnița în centrul și sudul Dobrogei*, în S. Marinescu-Bîlcu (coord.), *O civilizație necunoscută: Gumelnița*, cIMeC, Institutul de Memorie Culturală, București, CD-ROM.

